

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Знака Віталія Михайловича «Еволюція взаємовідносин Україна – НАТО у 1991–2019 рр.: історико-безпековий аспект», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі 03 – гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія

Актуальність теми дисертації.

Дисертаційна праця Знака Віталія Михайловича виконана в руслі класичного історичного дослідження проблематики, яка включає вивчення історичного підґрунтя еволюції політики НАТО щодо своїх сусідів за залізною завісою, а пізніше - щодо України як незалежної держави, та поглиблений аналіз політики України щодо НАТО. Очевидно, що актуальність запропонованого дослідження посилюється тими обставинами в яких перебуває сучасний світ, НАТО, і, звичайно, в першу чергу Україна. Агресивна політика Москви та її зростаюча конфронтація з НАТО та країнами пострадянського простору актуалізує аналіз безпекових проблем у світі. Без сумніву, обраний напрямок є важливим для об'єктивного висвітлення того історичного періоду, який сформував нинішню систему світової безпеки після завершення “холодної війни”, яка нажаль не змогла зупинити варварський напад Російської Федерації на Україну, яка виявилась неефективною проти гібридних методів загарбницьких дій на європейському континенті. Тому звернення Знака Віталія Михайловича до всебічного і цілісного дослідження взаємовідносин України із найбільш сильною та значимою міжнародною безпековою структурою в сучасному світі є дуже вагомим та актуальним.

Зближення України з НАТО стало одним із ключових факторів міжнародної безпеки, а їхня співпраця існувала задовго до повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 р., починаючи з 1991 року. Дослідження історії та динаміки цих відносин допомагає краще зрозуміти сучасну ситуацію на міжнародній арені та перспективи її розвитку для України.

Дисертант, виходячи з ідеї сучасних міжнародних відносин, і опираючись на міжнародно-правові засади, які створені для забезпечення достатніми

можливостями для миротворчої діяльності міжнародних регіональних та субрегіональних організацій, з яких окремо виділяє Організацію Північноатлантичного договору, акцентує увагу на важливості підтримки міжнародного миру і безпеки.

Можна уявити історію російсько-української війни (2014-2024) як боротьбу між різними силами, що змінюють історичний фон теперішньої міжнародної арени. Росія веде загарбницьку війну для розширення своїх територій і на в'язання всьому світу своєї геополітичної моделі. Україна бореться не тільки за свої території, але і за право жити в демократичній й вільній країні, яка не підпорядковується московському злочинному уряду. У цій історії, Україна, прагнучи до свободи та незалежності, стикається з агресією сусідньої держави, яка намагається відновити свою колишню імперську велич за рахунок порушення суверенітету інших держав, на думку російських керівників, слабших.

НАТО, з іншого боку, виступає як колективний захисник і арбітр, який підтримує право на самооборону та самовизначення інших держав, але при цьому обмежений своїми принципами та статутами, які не дозволяють безпосередньо втручатися у війну. Ця ситуація відображає внутрішній конфлікт на європейському континенті між демократичними цінностями Європи та прагненням до влади узурпаторів з РФ. Ніцше вважав ключовим для розуміння людської природи, що історія війни, таким чином, стає алегорією на боротьбу за владу, де кожна сторона намагається визначити свої цінності та ідеали, іноді йдучи на компроміс з власними інтересами заради ірраціональних цілей. Україна, у цій історії, виступає як приклад "надлюдини", яка прагне перевершити традиційні обмеження та визначити своє майбутнє, незважаючи на зовнішні виклики та агресію. Тож актуальність дослідження є очевидною.

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій.

Після ретельного перегляду дисертації Знака Віталія Михайловича «Еволюція взаємовідносин Україна – НАТО у 1991–2019 рр.: історико-безпековий аспект», можна зробити висновок, що всі наукові положення, результати та

висновки, представлені для захисту, є результатом його власної роботи. Дослідження базується на об'єктивному аналізі широкого спектру джерел, таких як офіційні документи, архівні матеріали ГДА МОУ, наукові публікації та публіцистичні матеріали, ЗМІ тощо. Автор пропонує своє бачення та інтерпретацію складних та неоднозначних подій у відносинах України та НАТО, користуючись сучасною методологією та науковими джерелами.

Дисертація Віталія Знака становить комплексне дослідження проблеми військово-політичного та матеріально-технічного співробітництва між Україною та Організацією Північноатлантичного договору від початку відновлення незалежності України до сьогоднішнього в історичному та безпековому контекстах, а певна наукова новизна дисертації підтверджується. Дисертація містить глибокий аналіз військово-політичної та матеріально-технічної співпраці України з НАТО, висвітлено передумови співпраці, історіографію як окреме дослідження, запропонована власна періодизація, уточнено деякі історичні події шляхом дослідження архівних матеріалів. В українській історіографії щодо даної теми пропонується власний підхід щодо дослідження еволюції взаємовідносин Україна – НАТО.

Дисертація відповідає всім вимогам, які ставляться до дисертаційних досліджень. Її результати можна вважати достовірними, добросовісними і науково обґрунтованими, а також дисертантом зроблено особистий внесок у науку.

Наукові положення, сформульовані й внесені до захисту у дисертації, апробовані достатньо та відображено у доповідях на 2 міжнародних конференціях і опубліковані тези, та 5 наукових публікаціях, зокрема 4 з них у фахових виданнях категорії «Б», 1 – у фаховому журналі категорії «А». Якість та загальний обсяг публікацій відображають належний рівень апробації результатів дисертаційного дослідження.

Можна відзначити й те, що на науково-теоретичному рівні дисертант виконав усі поставлені у вступі цілі і завдання. Таким чином, дослідження про співпрацю України з НАТО може використовувати різні науково-теоретичні підходи для аналізу та пояснення різних аспектів цієї співпраці. Наприклад, з теорії

міжнародних відносин, що стосується цієї теми, це різновиди політичного реалізму, де Україна вступає в партнерство з НАТО через стратегічні або безпосередні загрози з боку Росії. Принципи інституційного лібералізму з урахуванням досвіду створення та функціонування військово-політичних союзів в контексті впливу на європейську безпеку ХХ – початку ХХІ століття: в цьому ключі дисертант покладається на цей принцип, що співпраця України з НАТО базується на спільних цінностях демократії та розвитку. В плані науково-теоретичному важливою є теорія безпеки, яка поділяється на:

- Структурний реалізм: Україна вступає в партнерство з НАТО для забезпечення безпеки та стабільності в регіоні;

- Теорія комплексної безпеки: Співпраця України з НАТО сприяє не лише військовій безпеці, але й економічній, національній та політичній безпеці.

В рамках міжнародної співпраці важливими є: ідея інтеграції, адже вступ України до НАТО розглядається як процес інтеграції у європейський та атлантичний простір; ідея міжнародної регіоналізації базується на думці про участь України у партнерстві з НАТО, що розглядається в контексті процесу регіональної співпраці між країнами-членами Альянсу та країнами-партнерами, що межують з Україною. Теорія конструктивізму у даному контексті базується на тому, що співпраця України з НАТО досліджується як процес переоцінки ідентичності та безпеки. Вступ України до НАТО розглядається як сигнал сторонам, що Київ серйозно ставиться до своєї безпеки та загальноєвропейського демократичного розвитку.

Ці теорії можуть використовуватися для аналізу співпраці України з НАТО з різних точок зору та забезпечити науково-теоретичну базу для дослідження. В дисертації Знака Віталія Михайловича вся науково-теоретична база повністю відображена у структурі дослідження та відповідає науковим вимогам.

Зв'язок теми дисертації з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в рамках наукової проблематики кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Оцінка змісту, завершеності та оформлення дисертації.

Щодо структури і змісту дисертації, у ВСТУПІ чітко обґрунтовано актуальність теми, яка, до речі, не викликає сумніву, оскільки співробітництво України з НАТО у наш час є надзвичайно важливим: «зауважимо, розбудова Української держави, позначена боротьбою за збереження територіальної цілісності, самостійності і суверенітету, пошуком свого місця в новітній системі геополітичних координат» (с. 12).

Перший розділ, який традиційно поділяється на історіографію проблеми, джерельну базу та теоретико-методологічні засади дослідження, має свої унікальні особливості, оскільки у параграфі 1.1. проаналізовано історіографію з даної проблеми та подане як окреме дослідження. Дисертантом умовно визначено два етапи історіографії відносин України з НАТО: перший – початок 1990-х – кінець 1990-х, другий – початок 2000-х років – до наших днів. Вважаємо дещо спрощеним такий метод етапування, але, зважаючи на широкий масив проаналізованих історичних праць, можемо зазначити доцільним, оскільки не перевантажує сприйняття інформації. Можемо порекомендувати застосовувати більше іноземних авторів, від цього робота лише виграє.

У другому розділі, що відображає євроатлантичний вектор зовнішньополітичного курсу України у пункті 2.1 висвітлено історичні передумови розбудови відносин України з НАТО в системі євроатлантичної інтеграції. Дисертант у своїй роботі зазначає, що після здобуття незалежності у 1991 р. «Україна на правах одного з засновників міжнародної організації ООН заявляє світу про себе, вона також без сумніву повинна рухатися і до спільної колективної безпеки НАТО – безальтернативної системи, що дійсно бере на себе роль "політичного центрста" держав та не заважає національному розвитку держав» (с. 56). Відновлення Україною незалежності є однією з важливих передумов становлення співпраці України з Північноатлантичним альянсом. «Наша держава, постійно розвиваючись, вливається в загальну для всієї Західної цивілізації систему колективної безпеки» (с. 57). Це вступний параграф, і хоча він самодостатній, має

всі ознаки вступного для побудови логічної і хронологічної послідовності в подальших.

Підрозділ 2.1 «Інституційно-правові основи формування українсько-натовських взаємовідносин» є важливим компонентом дисертації, оскільки він аналізує еволюцію відносин між Україною та НАТО протягом періоду з 1991 по 2019 роки з точки зору становлення правової бази і підписанням різних основоположних документів від програми НАТО «Партнерство заради миру» 1994, «Хартію про особливе партнерство між Україною та НАТО» 1997, Доповнення до Хартії та до затвердження євроатлантичну курсу України у Конституції в 2019 році. З моменту проголошення незалежності України і відділення від СРСР, відносини з НАТО визначалися як один з пріоритетів самостійної зовнішньої політики нашої країни. В цьому розділі проводиться аналіз історичного контексту, відображаючи зміну етапів співпраці між Україною та НАТО, включаючи підписання угод та участь в програмах партнерства. Також розглядаються інституційні та правові аспекти співпраці, зокрема правовий базис, що визначає відносини між Україною та НАТО. Аналізуються політичні та інституційні впровадження, що стають основоположними для подальшої співпраці України з НАТО, кінцевою метою якої є прагнення вступити до НАТО. Цей параграф характеризується більше як проміжна частина перед основними етапами співпраці України з НАТО.

Підрозділ 2.3 «Етапи співпраці Україна – НАТО: виклики та перспективи розвитку» глибше аналізує специфіку та етапи взаємовідносин нашої держави з Альянсом. Він побудований на науково-теоретичній базі, яку заклали попередні історики у своїх дослідженнях. Автор відображає своє бачення основних етапів, і заявляє: «навіть якщо науковці в цілому мають різне бачення періодизації, у цілому вони поділяють думку, еволюція у співпраці відбувається, навіть попри змінну інтенсивність подій на міжнародній арені, та ще більше посилилось співробітництво на фоні війни, яку розв'язала Росія» (с. 124). В запропонованій періодизації автором були враховані динаміка подій, ускладнення форм співпраці до вимог часу, кількісні і якісні зміни у взаємодії. Сама періодизація схематична і, звісно, означені періоди можуть виходити за поставлені рамки.

Третій розділ описує українсько-натівську військову співпрацю, основні події, тенденції та перспективи. Дисертант поділяє взаємодію між Україною й Організацією Північноатлантичного договору у військово-безпековій площині на військово-політичний діалог та військово-технічне практичне співробітництво. Це відображено у структурі цього основного розділу. Параграф 3.1 описує стратегічні концепції НАТО 1991, 1999, 2010 та 2022 років. Цей розділ має свою специфіку, бо він розглядає перетин ролей оборонного Альянсу та інституту підтримання глобальної стабільності в контексті співпраці з Україною. Роблячи висновок, що безпекові принципи організації розширюються за межі Альянсу, дисертант стверджує: «НАТО можна охарактеризувати як комбінацію оборонного Альянсу та інституту підтримання глобальної стабільності, чим організація себе рекомендує. Основною метою НАТО є забезпечення безпеки та оборони своїх членів, але альянс також відіграє важливу роль у підтриманні стабільності на міжнародній арені поза межами НАТО» (с. 152). Це дозволяє реагувати на потенційні зовнішні загрози та підтримувати глобальну стабільність через співпрацю та партнерство з іншими країнами не членами організації.

Детально описаним у політичному і військовому сенсі є підрозділ 3.2 Україна в миротворчих операціях під егідою НАТО. У 1992 році розпочалася пряма співпраця між ООН та НАТО для миротворчої діяльності під час війн в колишній Югославії, до миротворчої діяльності долучилися Україна. Багато істориків досліджували цю тему, тому діяльність українських миротворчих сил у цій війні традиційну лягла в основу дисертації як приклад формування основних кроків на початкових етапах співпраці України з НАТО. На цьому етапі і в подальшому «здійснювалась політика розширення участі України в миротворчих операціях» (с. 160). В той час Україна намагалася наслідувати Альянс у світовій політиці, адже «з часом можливості Альянсу виокремились і вийшли за межі своїх кордонів, почалось це особливо із загострення югославської кризи» (с. 161). Значно меншою мірою автор торкається історії участі українських військовослужбовців у миротворчих місіях, які вони брали в Афганістані та Іраку з початку 2000-х. В подальшій роботі рекомендуємо не лише оглядово, але глибше дослідити ці

питання окремим підрозділом. Це дозволить зробити більш широкий формат співпраці України з НАТО, ніж він представлений у дисертації. Але в цілому розділ насичений численними фактами з архіву ГДА МОУ, якщо співвідносити вступні абзаци розділу з кінцевими і висновком, то вимальовується певна логіка на політичному підґрунті.

Параграф 3.3 описує вплив взаємодії Україна – НАТО на забезпечення національної та регіональної безпеки. Тут здійснено більше концептуальний аналіз, на чому ґрунтується поняття безпека та своя авторська періодизація, звісно вона також схематична і спрощена, щоб не перевантажувати розділ фактологічним матеріалом. Але цей самодостатній розділ сам по собі відображає досить широке історичне полотно. Як зазначає автор, «середовище європейської безпеки постійно змінюється, але стабільність, мир і неподільність ЄС залишаються ключовими пріоритетами, а безпека кожної держави нерозривно пов'язана до безпеки всіх інших» (с. 205). Цією ключовою думкою підрозділ починається і підрозділ закінчується. «НАТО й Україна мають спільне бачення об'єднаної та вільної Європи, отже, спільною метою країн-членів Альянсу з країнами-партнерами є забезпечення національної та регіональної безпеки» (с. 208).

Параграф 3.4 про особливості матеріально-технічного забезпечення ЗСУ за стандартними НАТО, являє собою якісний зразок самодостатнього, доведеного і науково обґрунтованого дослідження історії формування відносин України з НАТО у матеріально-технічному плані. В ньому задіяні численні документи з відкритого доступу і в хронологічному порядку описано історію і суть цієї співпраці.

Висновки дисертації логічні й обґрунтовані, дослідження проведене на сучасних науково-методологічних і джерелознавчих засадах. Встановлено, що відносини України й НАТО складають надважливу складову нової архітектури загальноєвропейської та євроатлантичної безпеки, що відображено у суті назви дисертації та її структурі. У дисертації пропонується власна періодизація основних етапів відносин України з НАТО, але дисертант виходить за верхню межу встановлених рамок й ураховує події після 24 лютого 2022 року, верхня межа

дисертації в дійсності до 2023 року з урахуванням нової історичної парадигми повномасштабної російсько-української війни.

Наукове значення та практична цінність виконаного дослідження пропонують ґрунтовну авторську інтерпретацію історичних подій у контексті євроатлантичної інтеграції України протягом 1991–2019 рр., враховуючи історію становлення українсько-натовських відносин, передумови та перспективи, а також враховано ці відносини у контексті та на історичному фоні повномасштабної російсько-української війни.

Дискусійні положення та побажання щодо змісту дисертації.

Загалом, дисертація Знака Віталія Михайловича «Еволюція взаємовідносин Україна – НАТО у 1991–2019 рр.: історико-безпековий аспект» є ґрунтовним та всебічним дослідженням. Однак дисертація має дискусійний характер деяких положень. Оцінюючи загалом позитивні результати дисертаційного дослідження, разом з тим, зауважимо низку зауважень та рекомендацій.

- 1) Історіографічний аналіз в цілому подано ґрунтовно, з урахуванням вітчизняних фахівців. На нашу думку, цей розділ більше виграв би, якщо розширити зарубіжними авторами, рекомендуємо більшою мірою врахувати роботи іноземних фахівців.
- 2) Дискусійним є твердження дисертанта ...” в умовах повномасштабного вторгнення РФ є неприйнятним участь України у будь-яких інших альтернативних інтеграційних проектах, окрім НАТО та ЄС”. (ст.13). Видається, що в умовах непослідовності НАТО та інших партнерів України, наша держава не вправі обмежувати себе (червоні лінії) задля виживання як народу України, так і держави загалом.
- 3) В майбутньому здобувач може звернути увагу на дослідження інформаційної політики та кібербезпеки, враховуючи сучасні вимоги безпеки, та висвітлити це окремим розділом.
- 4) Дисертація місцями перевантажена фактологічним матеріалом, частково перший розділ та особливо третій розділ.

5) Пункт 2.1 Другого розділу можна скоротити, особливо його початкову частину.

б) У роботі зустрічаються деякі стилістичні та граматичні погрішності.

Проте слід зауважити, що зазначені дискусійні моменти, окремі неточності суттєвим чином не впливають на наукову та практичну значущість і цінність дисертації, а висловлені міркування та побажання офіційного опонента мають в основному рекомендаційний характер.

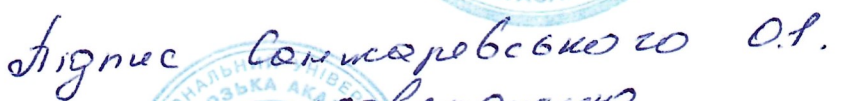
Висновок про дисертацію в цілому та її відповідність встановленим вимогам.

В цілому, дисертаційна робота «Еволюція взаємовідносин Україна – НАТО у 1991–2019 рр.: історико-безпековий аспект» підготовлена на належному науково-теоретичному рівні, є самостійним, оригінальним, завершеним дослідженням, відповідає вимогам наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами). «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету міністрів України №44 від 12 січня 2022 р.), а її автор Знак Віталій Михайлович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія. Галузі знань 03 – Гуманітарні науки.

Офіційний опонент
Кандидат історичних наук
доцент кафедри національної
безпеки та політології
Національного університету
„Острозька академія”

О. І. Санжаревський

26.04.2024

підтверджую
орах